

Marinko PERKOVIĆ

OBRAĆENJE KAO PROCES

Sažetak

U ovom članku promatra autor obraćenje kao proces koji, zahvaljujući otvaranju slobode božanskoj milosti, prožima ljudsku egzistenciju u svim etapama njezina razvoja. Sam pak govor o obraćanju, kao i govor o grijehu, nemoguće je shvatiti pa ni prihvatiti izvan konteksta vjere. Vjera i obraćenje su intimno povezane. To potvrđuju i biblijski tekstovi, kako Starog tako i Novog zavjeta. U Starom zavjetu pozornost privlače tekstovi proročkih knjiga u kojima je obraćenje („šub“) opisano kao plod ne toliko ljudske slobode koja se obraća koliko božanske milosti koja opirašta. Intimna povezanost vjere i obraćenja očituje se napose u spisima Novoga zavjeta. Obraćenje („metanoia“) je predstavljeno kao odgovor na radosnu vijest koja treba biti življena s (radikalnim) prijanjanjem uz osobu Isusu Krista. U daljnjem tijeku izlaganja govori autor i o drugim dimenzijama kršćanskog (sakramentalnog) obraćenja koje je u svojoj biti relacionalno: ono pomiruje čovjeka grješnika ne samo s Bogom, nego i sa samim sobom, s drugima i cijelim svijetom. Iz samog pak opisa pojedinih dimenzija postaje jasno da je obraćenje objekt ne samo moralne teologije nego teologije promatrane u njezinom totalitetu.

Kršćanski je život po svojoj naravi, kao i kršćanska moralnost, obilježen trajnim obraćenjem.¹ Obraćenje postoji tamo gdje se čovjek grješnik kaje za svoje (teške) grijeha i obraća k Bogu. Analogno se može govoriti o obraćenju i onda kad netko bez prethodnog teškog grijeha potpuno posveti svoj život Bogu, odbijajući pritom egoistične težnje koje su, zbog iskonskog grijeha, postale sastavni dio ljudske naravi. Isto se tako može govoriti o analoškom obraćenju kad netko napušta sve ono što ga vodi k malim grijesima. Takvo je obraćenje prisutno od onog trenutka kad vjernik počne vjerno ostvarivati svo-

1 U suvremenom se govoru izraz „obraćenje“ često upotrebljava za prijelaz čovjeka ateista na teizam, ili čovjeka nekršćanina na kršćanstvo, ili pak nekatolika na katolicizam. Ta i slična obraćenja po sebi nisu nužno isto što i obraćenje o kojem će ovdje biti govora; ona takvo obraćenje ili već učinjeno pretpostavljaju ili bar u sebi uključuju.

je temeljno opredjeljenje za Boga ili ga pak nastoji dublje ostvarivati.²

Govor o obraćenju, dakle, tijesno je vezan uz govor o grijehu,³ i te se dvije stvarnosti ljudske egzistencije ne mogu ispravno shvatiti ako se promatraju izvan konteksta vjere. Zbog svoje karakteristične obuhvatnosti tema obraćenja pripada ne samo jednom dijelu teologije, npr. teologiji morala, ona je sastavni dio teologije promatrane u njezinom totalitetu. Ona je ujedno i središnja tema vjerničkog, kršćanskog života, napose kad se posvijesti činjenica da današnje čovječanstvo živi u razdoblju između prvog i konačnog Kristova dolaska na zemlju. Obraćenje ima stoga izrazito kristološku dimenziju, a zbog svojih eshatoloških konotacija ono je prožeto i ovojem vječnosti.

I. Obraćenje u Svetom Pismu

Čitanje biblijskih tekstova spontano dovodi do ovog zaključka: Bog poziva ljude na zajedništvo s njim. To nisu sveci nego grješni ljudi: grješni su po rođenju i zbog osobne krivnje. Jedini se ispravni odgovor na taj Božji poziv sastoji od obraćenja i stava kajanja. To je razlog zašto obraćenje i pokora zauzimaju istaknuto mjesto u biblijskoj objavi.

Rječnik kojim se izražavaju ti pojmovi, postupno je poprimio svoje pravo značenje, usporedo s produbljivanjem pojma grijeha. Za obraćenje se najčešće upotrebljava izraz „šub“ kojim se označava: promjena puta, povratak, vraćanje natrag... Ustvari, „starozavjetna teologija obraćenja - spletena oko riječi šub - izvorna je podloga na kojoj je izrastao novozavjetni pojam metanoje“.⁴ U religioznom smislu taj izraz znači: odvratanje od onog što je zlo i kretanje prema Bogu. Time je ujedno određena bit obraćenja: obraćenje uključuje *promjenu ponašanja*. U kasnijem se razdoblju razlikovala nutarnja strana pokore od

2 O odnosu između obraćenja i temeljnog opredjeljenja govori i njemački moralist K. Demmer. On kaže „Il peccato in quanto va preceduto da una sua ante-storia va seguito ugualmente dal suo dopo-storia. Il processo di lenta disgregazione dell'opzione fondamentale va controbilanciato da un simile lento processo di ricupero. E' questa dialettica a marcare il cammino spirituale e morale del credente. Ogni singola scelta si colloca nel suo contesto e quindi ne porta i contrassegni inconfondibili. Questo processo assume la forma di riconciliazione“ (K. DEMMER, *Christi vestigia sequentes. Appunti di Teologia Morale Fondamentale*, ad uso degli studenti, Roma 1991., 337).

3 O aktualnosti teme grijeha danas, vidi I. FUČEK, *Il peccato oggi*, Roma 1991.

4 B. DUDA, *Savjest i obraćenje u Bibliji*, Zagreb 1990., 63.

vanjskih čina što ih ona traži. Tako grčka Biblija povezano upotrebljava glagole „*epistrephein*“ i „*metanoein*“. Pod izrazom „*epistrephein*“ misli se na povratak k Bogu, iz čega onda proizlazi promjena praktičnog ponašanja. Glagol „*metanoein*“ označava nutarnji obrat (promijeniti svoje mišljenje, stav, kajati se). Kod čitanja i studiranja biblijskih tekstova treba imati u vidu oba navedena aspekta (obraćenja). Oni se doduše razlikuju ali i nadopunjavaju.⁵

I.1. Stari zavjet

Starozavjetni govor o obraćenju najviše se očituje u proročkoj literaturi. Ovdje će biti govora samo o nekim prorocima, i to: Hošei, Jeremiji, Izaiji, Ezekijelu i Joelu.

Prorok Hošea upotrebljava 24 puta hebrejski korijen „*šub*“. Koristi ga u negativnom i pozitivnom kontekstu: poziva Izrael-nevjernu zaručnicu da se obrati i vrati svome Gospodaru. Taj povratak treba biti autentičan a ne lažan; očituje se ne u nekoj apstraktnoj religioznosti nego u moralnom i teološkom angažmanu. Zahvaljujući njemu, nastupaju novi odnosi između Boga i Izabranog naroda. Hošea ističe da je Bog taj koji ima inicijativu: oprašta krivnju narodu a ovaj za uzvrat opslužuje zapovijedi i ima pouzdanja u svoga Gospodara.⁶

Prorok Jeremija upotrebljava 125 puta hebrejski korijen „*šub*“ te se s pravom može smatrati doktorom obraćenja. Poput ostalih proroka i on upotrebljava sliku Jhwh-vjerni Zaručnik i Izrael-nevjerna zaručnica koja, u želji da bude emancipirana, napušta svoga Gospodara i predaje se drugima. Ta je nevjernost dovodi do stanja paraliziranosti (sužanjstvo) iz koje je jedino Jhwh može izbaviti. I opet je Jhwh taj koji ima inicijativu: njegovo oprostjenje prethodi Izraelovu obraćenju (oslobođenju).⁷ Potrebno je istaći i to da Jeremijino proro-

5 Jeruzalemska Biblija komentira izraz „obratite se“ ovim riječima: „*Metanoein* doslovno znači promijeniti mišljenje i odreći se grijeha i ‘kajati se’. To žaljenje zbog prošlosti obično prati ‘obraćenje’ (grč. glagol *epistrephein*) kojim se čovjek okreće Bogu te počinje novi život. Ta se dva gledišta događanja u ljudskoj duši uzajamno dopunjuju, ali se uvijek ne razlikuju uporabom riječi (usp. Dj 2,38+; 3,19+). Kajanje i obraćenje nužni su uvjet za dobivanje spasenja koje donosi kraljevstvo Božje. Poziv na kajanje koje upućuje Ivan Krstitelj (usp. još Dj 13,24; 19,4) ponavlja i Isus (Mt 3,17s; Lk 5,32; 13,3.5), onda i učenici (Mt 6,12; Lk 24,47) te Pavao (Dj 20,21; 26,20)“ (*Jeruzalemska Biblija*, Zagreb 1996., 1395).

6 Usp. G. RAVASI, „Osea: ‘Torniamo al Signore!’“, u AA. VV., „*Il ritorno*“, Bologna 1990., 9-16. Na str. 16 donosi autor i tvrdnju A. Schökela, naime: novost je proroka Hošee u tome što prema njemu oprostjenje prethodi obraćenju. Vidi također J. DES ROCHETTES, „Šuba, Jisrael’ (Os 14,2). La via del ritorno“, u AA. VV., „*Il ritorno*“, 85-98.

7 Usp. P. BOVATI, „Dio protagonista del ritorno in Geremia“, u AA. VV., „*Il ritorno*“, 17-34.

kovanje označava „novo razdoblje starozavjetne religioznosti u pravcu pounutrašnjjenja i poosobljenja religioznosti u svem rasponu, dakle i u shvaćanju grijeha i obraćenja“. Jeremija je, naime, „iskusio da su i najbolje namjerene narodne reforme bezuspješne ako ne uključe obraćenje pojedinaca. Zato proroci prije Jeremije naglašavaju više narodno obraćenje, a Jeremija, da bi se obistinilo obraćenje naroda, ističe obraćenje pojedinaca.“⁸

Prorok Izaija (pogl. 40-53 = Deutoroizaija) predstavlja Jhwh-u kao vjernog partnera (kralja) Saveza što briše grijeh nevjernosti Izabranog naroda koji je zapao u babilonsko sužanjstvo. On mu ide u susret i obećaje da će ga voditi putem mira i prosperiteta ako mu ovaj bude vjeran i opslužuje njegove zapovijedi. Stoga se događaj povratka iz babilonskog sužanjstva treba promatrati kao znak Jhwh-ne vjernosti svom nevjernom narodu. Pod utjecajem božanske milosti Izrael polagano uviđa situaciju u kojoj se nalazi te obnovljena duha dolazi do svijesti da je njegovo poslanje univerzalno a njegova uloga u posredovanju između Jhwh-e i drugih naroda.⁹

U svojoj posljednjoj proročkoj viziji prorok Ezekijel (Ez 43,1-9) promatra Božju slavu koja ispunja novi hram u novom Jeruzalemu. Taj povratak Gospodinov nagoviješta i označava novo razdoblje koje je, iako ne zapostavlja vrijednosti prošlosti, okrenuto budućnosti. U toj (neposrednoj) budućnosti vladat će novi i stabilniji odnosi između Boga i njegova naroda.¹⁰

I prorok Joel poziva narod na obraćenje napominjući da je moguć prijelaz iz grješne sadašnjosti u sretniju budućnost, jer je Jhwh „nježnost sama i milosrđe, spor na ljutnju, a bogat dobrotom“ (Jl 2,13). Njegova dobrota i milosrđe prethodi obraćenju koje treba biti plod zajedničkog zalaganja Izabranog naroda (religiozno obraćenje). To se zalaganje treba očitovati u postu i okajavanju vlastitih grijeha. Ti pokornički čini ne smiju biti neka puka formalnost, samo izvanjski znaci, već trebaju proizlaziti iz raskajana i čista srca.¹¹

1.2. Novi zavjet

Za razliku od riječi „vjera“-“vjerovati“ („*pistis*“-“*pisteuein*“), koje se često upotrebljavaju u spisima Novog zavjeta (obje 243 puta), riječ „*metanoia*“-“*metanoein*“ upotrebljavaju se svega 22, odnosno 34

8 B. DUDA, *Savjest i obraćenje u Bibliji*, 65.

9 Usp. R. P. MERENDINO, „La novità operata da Dio. Meditazione sul tema del 'ritorno' in Is 40-53“, u AA. VV., „*Il ritorno*“, 35-49.

10 Usp. L. MONARI, „Il ritorno del Signore. Ez 43,1-9“, u AA. VV., „*Il ritorno*“, 51-59.

11 Usp. A. BONORA, „La liturgia del ritorno. Gl 2,12-18“, u AA. VV., „*Il ritorno*“, 61-71.

puta, i odnosi se na ljudsko ponašanje u isključivo religioznom kontekstu.¹² I pored toga to je jedan od ključnih pojmova Novog zavjeta i intimno je povezan s vjerom koja raste iz metanoje. U Novom zavjetu metanoja ima više vidika, kao npr.: eshatološki, basilejski, vjernički i kristovski.¹³ To ćemo vidjeti iz prikaza nekih novozavjetnih tekstova koji upravo slijedi.

Evangelist Marko upotrebljava riječi „*metanoia*“ - „*metanoein*“ u kontekstu aktivnosti Ivana Krstitelja (1,4), Isusa (1,15) i Dvanaestorice (6,12). U Mk 1,4 čitamo: „Tako se pojavi Ivan: krstio je u pustinji i propovijedao krst obraćenja na otpuštenje grijeha.“ Taj krst obraćenja pretpostavlja novi odnos prema Bogu: osoba koja ga prima, ne samo da se udaljuje od grijeha nego se i potpuno prepušta Bogu i njegovoj ljubavi.¹⁴ Riječi iz Mk 1,15 odnose se na početak Isusova propovijedanja: „Ispunilo se vrijeme, približilo se kraljevstvo Božje! Obratite se i vjerujte evanđelju.“ Riječ je o obraćenju kao odgovoru na radosnu vijest koja treba biti življena s vjerom. Obraćenje je samo prvi korak na putu vjere. Treba ga promatrati ne samo kao jedan izolirani čin (vjere) nego kao konstantno i aktivno vladanje koje odgovara vjeri. Isus ovim riječima poručuje da su vjera i obraćenje međusobno povezani i uvjetovani: svrha je obraćenja vjera, a ova ima svoj početak u obraćenju; obraćenje nikad nije samodostatno niti je vjera tako čista da nema potrebu za obraćenjem. Komentirajući riječ *metanoein* u citiranom retku, bibličar Stock smatra da je ona kristocentrična jer označava slijedeće: srce koje je otvrdnulo u vlastitim idejama i željama, treba se transformirati u srce otvoreno i spremno prihvatiti Isusu, njegovu osobu, njegovo poslanje i put. Opisujući poslanje apostola, evangelist Marko u 6,12s za njih tvrdi: „Otišavši /dva po dva/, propovijedali su obraćenje, izgonili mnoge zloduhe i mnoge su nemoćnike mazali uljem i oni su ozdravljali.“ I ovdje je riječ o kristocentričnosti obraćenja: apostoli u svom poslanju čine (sve) ono što je činio Isus, i to čine snagom njegove osobe.¹⁵

Prispodoba o izgubljenom i nađenom sinu (Lk 15,11-32) jedan je od najdragocjenijih bisera trećeg evanđelja. U njoj, kao i u drugim dvjema parabolama (izgubljena i nađena ovca, izgubljena i nađena

12 „*Metanoia*“ se nalazi u Mt 2x, u Mk 1x, u Lk 5x, Dj 6x, kod Pavla 4x, Heb 3 x, 2Pt 1x. „*Metanoein*“ se nalazi u Mt 5x, u Mk 2x, u Lk 9x, Dj 5x, kod Pavla 1x, u Otk 12x.

13 B. DUDA, *Savjest i obraćenje u Bibliji*, 68-72.

14 Ovdje se može napraviti paralela između riječi „*metanoia*“ i „*epistrephein*“. Naime, dok prva riječ označava udaljavanje od grijeha - početnu fazu obraćenja, druga znači približavanje Bogu koji se objavio u Isusu Kristu.

15 Usp. K. STOCK, „La ‘metanoia’ in Marco“, u AA. VV., „*Il ritorno*“, 101-125.

drahma), evanđelist Luka opisuje Isusov prijateljski odnos prema grješnicima: On ih ljubi jer su i oni, iako izgubljeni, članovi njegovog (otkupljenog i izabranog) naroda. U ovoj je prisposobi otac protagonist. On doduše ne ide tražiti izgubljenog sina, čeka ga. I kad ga je ponovno ugledao, ne prekora ga već se veseli njegovu povratku (Lk 15,24: „Jer sin mi ovaj bijaše mrtav i oživje, izgubljen bijaše i nađe se!“; Lk 15,32: „No trebalo se veseliti i radovati jer ovaj brat tvoj bijaše mrtav i oživje, izgubljen i nađe se!“). To je upravo način kako Isus postupa s grješnicima: ne pripušta ih njihovoj sudbini, On ih i dalje ljubi i s nestrpljenjem čeka njihovo obraćenje - njihov povratak u Očevu kuću. Kristova bezgranična ljubav trijumfira nad nepravdom grijeha: poziva grješnike na povratak, odnosno na obraćenje. A ovo se ostvaruje, kao u slučaju izgubljenog i nađenog sina, promjenom (grješničkog) mentaliteta.¹⁶

Iako u Novom zavjetu susrećemo više osoba koje su doživjele obraćenje, ipak posebnu pažnju privlači obraćenje apostola Petra. Riječ je čovjeku koji je pozvan da postane Kefa, kamen temeljac, sigurnost zajednice koja slijedi Gospodina (Mt 16,18s; Lk 22,32). Bio je privilegirani sugovornik Isusov. On je taj koji je Isusa nazvao Mesijom (Mk 8,29) da bi nemalo poslije toga bio apostrofiran kao satana jer nije mogao prihvatiti činjenicu da Isusovo mesijanstvo treba prijeći put sluga koji trpi sve do smrti, smrti na križu (Mk 8,31-33). Na taj se način Petar udaljava od Isusova puta na kojeg se ponovno treba vratiti. A to će se ostvariti kada počne razmišljati i život vrednovati isključivo evanđeoskom logikom a ne logikom ljudi koji ne slijede Krista. Prije obraćenja Petar je sinonim za malovjerna čovjeka („*oligopistos*“: Mt 14,31): slabašan je u vjeri koja je površna i puna sumnji. Logična posljedica toga je njegovo odreknuće Isusa (Mt 26,69-74). Petar se treba vratiti (na put evanđelja), priznati vlastite pogreške (usp. Mt 26,75) te učiti da se pouzdaje ne toliko u vlastite snage koliko u Gospodina. „Et tu, aliquando conversus, confirma fratres tuos“ (Lk 22,32). Nalog Petru da učvrsti (u vjeri) braću svoju intimno je povezana s njegovim „povratkom“ („*epistrephein*“). Nije dakle dovoljna početna odluka slijediti Isusa. Traži se odlučnost i ustrajnost na tom putu, a to nije moguće bez istinskog obraćenja. Bitni sadržaj Petrova obraćenja jest povratak primatu vjere, potpuno i radikalno prijanjanje uz osobu Isusa Krista. I to se ostvarilo ali ne toliko Petrovim kajanjem (Mt 26,75: „I izide te gorko zaplaka“) koliko Kristovim opraštanjem i milošću koja prethodi pravom obra-

16 Usp. S. A. PANIMOLLE, „Mi alzerò e andrò da mio padre! Il ritorno del figlio peccatore. Lc 15,11-32“, u AA. VV., „Il ritorno“, 141-172.

ćenju. I tako zahvaljujući božanskoj ljubavi od običnog ribara postaje Petar pravi pastir duša (usp. Iv 21).¹⁷

2. Pluridimenzionalnost obraćenja

Inspirirano na tekstovima Novoga zavjeta (Mt 16,17-19; Mt 18,15-18; Iv 20,19-23) u Kristovoj je Crkvi obraćenje poprimilo, od samih početaka, kristološko-eklezijalno-sakramentalnu formu.¹⁸ Naime, ljubav prema Bogu i milost, pa i pravo obraćenje, mogući su (na ovom svijetu) samo radi utjelovljene Božje Riječi. Bogočovjek Isus Krist jest znak - „sacramentum“ djelotvorne Božje milosti koja proizvodi obraćenje i ljubav. Pravo obraćenje i ljubav jesu mogući samo zato što čovjek ponire u Kristov misterij, sudjeluje i nasljeđuje Njegovu puninu. Taj znak, tj. Krist, prisutan je na vidljiv način u Crkvi koja je djelotvorni znak Božje milosti i ljubavi - „sacramentum mundi“. Zato se i može reći da je obraćenje samo onda stvarno ako je obraćenik (su)dionik tog sakramenta, odnosno Božje milosti. Crkva nudi grešnicima svoju prisutnost prvenstveno na dva načina: (1) *sakramentom krštenja* Crkva čini čovjeka grješnika sudionikom vlastite stvarnosti, a potom i spasenja; (2) *po sakramentu pokore* Crkva ponovno pripušta (već krštene) grješnike punini eklezijalnog života, čineći ih ponovno sudionicima spasiteljskog života koji je u

17 Usp. E. BIANCHI „Il ritorno di Pietro“, u AA. VV. „Il ritorno“, 173-197.

Iako ne namjeravam iznijeti otačku nauku o obraćenju, smatram da je potrebno apostrofirati imena barem dvojice od njih, naime: sv. Bazilija i Ivana Krizostoma. Svoju nauku o obraćenju sv. Bazilije je razradio naslanjajući se isključivo na sve-topisamsku nauku. Prema njemu Božja je riječ jedina norma i pravilo za sve sljedbenike Gospodinove koji joj se trebaju pokoravati u poslušnosti. Što se pak tiče obraćenja, ono započinje u poniznosti srca, u skrušenom priznavanju vlastite grješnosti i očituje se naizvan u djelima obraćenja. Vidi L. CREMASCHI, „Il ritorno a Dio negli scritti ascetici di Basilio“, u AA. VV. „Il ritorno“, 231-244. Svoju je nauku o obraćenju sv. Ivan Krizostom razradio u djelu *Istinsko obraćenje*. Poput Bazilija i Zlatousti naglašava važnost skrušenog priznavanja vlastitih pogrešaka. Samo pak obraćenje ostvaruje se na više načina: ispovijedanjem grijeha, savršenim pokajanjem, poniznošću, davanjem milostinje, molitvom, postom. Usp. G. CRISOSTOMO, *La vera conversione*, Roma 1990.

18 Vidi J. M. MILLAS, *Penitenza. Matrimonio. Unzione degli infermi*, ad uso degli studenti, Roma 1991., 27-36. Sakramenti Krista i Crkve jesu znakovi vjere i našeg ufanja, i mogu nas dovesti do pravog obraćenja. Istovremeno su i znakovi spremnosti grešnika da se obrati i da provodi život koji je u skladu s Kristovim životom i životom Crkve, štoviše da aktivno sudjeluje (jasno prema vlastitim mogućnostima) u društvenoj djelatnosti Crkve. Osim toga sakramenti obraćenja (pretpostavljaju i) uključuju pravo i osobno obraćenje: oni nisu čarobni štapići.

njoj prisutan kao u znaku.¹⁹ Istina, pravo obraćenje je moguće i izvan sakramenta Crkve, ali „per accidens“. Međutim, milost pravog obraćenja i opravdanja trebamo uvijek smatrati učincima sakramenta Crkve, koju netko - bar uključivo (tj. iskrenom ljubavlju prema Bogu) - „in votis“ ima, odnosno uključivo želi.

Istinsko obraćenje ne znači samo udaljavanje od grijeha, ono se prvenstveno interesira za progresivni rast u ljubavi. U tom smislu je moguće govoriti o intimnoj povezanosti moralne teologije i duhovnosti koje za svoj cilj imaju „novi život u Kristu“ (usp. Ef 3,14-19). Opisujući neiscrpnu Božju ljubav prema čovjeku, sv. Pavao upotrebljava stoičku shemu četiriju dimenzija univerzuma: duljina, širina, visina i dubina (usp. Ef 3,18). Shema se vrlo lako može primijeniti na temeljne dimenzije kršćanskog obraćenja koje je, po svojoj naravi, četverostruko: pomirenje s Bogom, sa samima sobom, s braćom, s cijelim stvorenim svijetom.²⁰ Visina bi se odnosila na pomirenje s Bogom, dubina na pomirenje sa samima sobom, širina na pomirenje s braćom i cijelim stvorenim svijetom. Što se pak tiče dužine, ona bi se mogla primijeniti na vrijeme: obraćenje nije neki trenutačni izolirani čin, ono zahtijeva vrijeme u kojemu poprima različite fizionomije.²¹

Izvor kršćanskog obraćenja jest u pomirenju s Bogom. Iz teksta Ef 3,17-19 postaje jasno da je obraćenje definirano riječima spoznaje ljubavi Kristove: „Da po vjeri Krist prebiva u srcima vašim te u ljubavi ukorijenjeni i utemeljeni mognete shvatiti sa svim svetima što je Dužina i Širina i Visina i Dubina te spoznati nadspoznatljivu ljubav Kristovu da se ispunite do sve Punine Božje.“ Spoznaja božanske ljubavi ne može se promatrati (samo) kao intelektualni proces. Ta spoznaja pretpostavlja i zahtijeva egzistencijalno pouzdanje u Boga: spoznaja ljubavi Kristove zahtijeva vjeru. čin vjere, shvaćen kao odgovor ljudske slobode na milost, povjeren je čovjekovoj odgovornosti. Takva (moralna) odgovornost poprima svoj eksplicitni i svjesni oblik u brizi za bogoštovlje, kako osobno tako i zajedničko - liturgija Crkve. Jasno je i očito dakle da su moralna teologija i liturgija intimno povezane. Ustvari, liturgija je *locus princeps* gdje kršćanski moral nalazi svoj temelj.²² Sama pak liturgija sakramena-

19 Ovdje neće biti govora o povijesnom razvoju sakramenta pokore koji je tijekom vremena bio prakticiran na različite načine. Vidi J. M. MILLAS, *Penitenza. Matrimonio. Unzione degli infermi*, 49-92. Vidi također G. GATTI, „La via della vita e la via della morte: teologia morale e pastorale della penitenza“, u *Salesianum* 61 (1999) 37-55.

20 Vidi IVAN PAVAO II., *Pomirenje i pokora* (1984), Zagreb 1985., br. 8.

21 A. FUMAGALLI, *Etica Teologica Fondamentale*, ad uso degli studenti, Venegono 1998.-1999., 121.

22 Vidi S. BASTIANEL, *La preghiera nella vita morale cristiana*, Casale Monferrato (AI) 1991.

ta je konkretno mjesto u kojem moralno djelovanje nalazi svoj izvor i orijentaciju. Iz te perspektive gledano, kršćansko moralno djelovanje može i treba biti shvaćeno i promatrano kao sakramentalno djelovanje.

Obraćanje je moguće zahvaljujući milosti koja, na poseban način, biva posredovana čovjeku sakramentima. Djelovanje milosti međutim ne dokida odgovornost slobode: obraćenje, započeto i podržavano milošću, zahtijeva pozitivan odgovor slobode. Stoga primanje sakramenata, napose sakramenta pomirenja, treba promatrati kao aktualizaciju slobode koja je započela proces obraćenja. A sakramentalno se pomirenje ostvaruje, kako je potvrdilo i suvremeno crkveno učiteljstvo, čovjekovim trostrukim činom obraćenja: kajanjem, ispovijedanjem grijeha i zadovoljštinom.²³

Obraćanje sadrži, barem virtualno, pokajanje s odlukom ne griješiti više. Pokajanje je bol zbog učinjenih grijeha (s odlukom ne griješiti više).²⁴ Ta „bol“ je čin slobodne volje kojom se grješnik odriče negativne orijentacije svoga srca (srce okrenuto od Boga). Jedino tako on može ljubavlju (ponovno) okrenuti svoje srce prema Bogu. Ne traži se da „bol“ bude osjetna. Unatoč pravom obraćenju neka prijašnja grješna iskustva još mogu psihološki biti prisutna u (pod)svijesti obraćenika (npr. intimno iskustvo žene s nevjenčanim čovjekom). Budući da čovjek nije samo duh, dobro je da „bol“ ne bude čista volja, nego da ga cijelog prožme. Rečeno je da pokajanje s odlukom ne griješiti više treba biti bar virtualno. Ustvari, grješnik se može obratiti (vratiti) iskrenoj ljubavi prema Bogu, iako činom i refleksno ne misli na počinjene grijeha. Povratak ljubavi prema Bogu nužno, iako virtualno, sadrži odvrćanje od grijeha i od orijentacije koja je protivna ljubavi, zajedno s odlukom ne griješiti više. Pokajanje („*contritio*“) kojim se grješnik (ponovno) okreće prema Bogu jest savršeno kajanje. Naime, takvo kajanje odbacuje grijeha i grješnu orijentaciju, ne samo kao moralno zlu stvarnost ili pogibljenu za vječno spasenje, nego i kao stvarnost koja vrijeđa pozitivnu ljubav prema Bogu. Dakle, to se kajanje budi u srcu iz motiva prave nadnaravne ljubavi prema Bogu.²⁵ Postoji i drugi oblik kajanja što se naziva nesavršeno kajanje („*attritio*“). Istina, ono radikalno odvrća od prijašnjih grijeha, slično uključuje odluku ne griješiti više u budućnosti, ali nije potpuno obraćenje jer ne izlazi iz ljubavi prema Bogu, nego iz drugih nadnaravnih motiva (strah zbog Božje kazne ili gubit-

23 IVAN PAVAO II., *Pomirenje i pokora*, br. 31/III.

24 Usp. DS 1676.

25 Usp. DS 1677.

ka spasenja). Grješnik koji se nesavršeno pokajao, nije potpuno svladao egoizam, ako još odbija ljubav kojom cijelog sebe dariva Bogu radi njega samog.²⁶ Teško je naime shvatiti da se grješnik obratio te da ga je Bog opravdao, ako nije došao do posvemašnje ljubavi prema Bogu, bilo da je ljubav virtualno sadržana u pokajanju ili pokajanje u ljubavi.

Što se pak tiče ispovijedanja grijeha, najprije je potrebno reći da ono (kao i sakramentat ispovijedi) posljednjih desetljeća doživljava veliku krizu, napose na Zapadu.²⁷ Mnogi vjernici (u dotičnim zemljama) ne samo da ne znaju što ispovjediti, oni se uopće i ne ispovijedaju. I pored te i takve (postmoderne) krize i dalje ostaje na snazi kan. 7 tridentskog dekreta o sakramentu ispovijedi koji govori o nužnosti ispovijedanja svih teških grijeha (kojih se penitent sjeća) kao i okolnosti koje mogu promijeniti vrstu grijeha.²⁸ Ispovijedanje grijeha je simbolični trenutak obraćenja: sloboda eksplicite preuzima odgovornost za grijeh koju očituje pred Bogom i Crkvom. Na taj se način nastavlja put obraćenja, shvaćenog ne samo kao rasvjetljenje savjesti nego i kao odluka da se nadvlada vlastiti grijeh i korijeni iz kojih on izvire.²⁹

Ispovjedeni grijeh nije neki izolirani čin. Stoga ga treba promatrati kao određeni proces koji ima svoju prapovijest i povijest koja slijedi nakon njegova izvršenja. U tom kontekstu i zadovoljština poprima svoju specifičnu ulogu. Njezin je cilj ne samo nadoknaditi štetu koju je vjernik načinio svojim grijehom, nego i sanirati (grješni) proces koji je započeo prije samog počinjena grijeha. Obraćenje koje je zahvatilo slobodu (ispovijedanjem grijeha), razlijeva se, simbolički rečeno, na različita područja koje je grijeh zarazio svojom ekspanzijom. I upravo je to uporišna točka na koju se oslanja govor o širini obraćenja.³⁰

Istinska sloboda koja je dopustila da je zahvati i prožme milost te je tako izmiri sa samom sobom, u svojoj je biti relacionalna sloboda. Ta se relacionalnost očituje ne samo u svojoj vertikali (odnos Bog - čovjek), ona ima i horizontalnu dimenziju u odnosu između čovjeka i drugih ljudi.³¹ Kršćansko obraćenje koje nastoji sanirati

26 Usp. DS 1678.

27 Vidi AA. VV., *La „difficile“ riconciliazione. Il „contesto“ del sacramento*, Milano 1996.

28 DS 1707.

29 Vidi F. G. BRAMBILLA, „La pastorale della prassi penitenziale“, u AA. VV., *Riconciliazione. Dono per la Chiesa*, Milano 1999., 7-25, napose 19.

30 Usp. A. FUMAGALLI, *Etica Teologia Fondamentale*, 125.

31 „Pogled uperen na otajstvo Golgote mora nas neprestano podsjećati na 'vertikalnu' dimenziju podijeljenosti i pomirenja u odnosu čovjek - Bog, koja s gledišta vjere

učinke i posljedice grijeha, posjeduje dakle i socijalno-eklezijalnu dimenziju. Vjernik kršćanin koji se nalazi na putu obraćenja, uspostavlja pozitivan odnos s drugima i njihovim dobrima, uvijek spreman nadići zlo koje je prouzročio vlastitim grješnim ponašanjem.³² Na taj način on, zahvaljujući milosti, iznova pronalazi kako Boga, tako i bližnjega i Crkvu kojoj pripada.³³

Obraćanje koje zahvaća cjelokupnu ljudsku egzistenciju,³⁴ proteže se kroz vrijeme i moglo bi se npr. promatrati kao početno, progresivno i savršeno obraćenje.³⁵ Obraćanje treba dakle shvatiti kao proces usavršavanja već obraćenog čovjeka. To trajno (ili nastavljeno) obraćenje nužno je sve dotle dok pravednik ostaje čovjek putnik, koji još nije u svoje temeljno obraćenje integrirao svu svoju stvarnost, sa svim svojim težnjama. Zato su još mogući: (1) radikalno novo obraćenje, s intenzivnijim davanjem samoga sebe; (2) neprestana i vjerna verifikacija već učinjenog obraćenja u raznim uvjetima života; (3) ponovno površno upadanje u laki grijeh, s potrebom obratiti se od te činjenice.

Radikalno se obraćenje sastoji u tome što, u datoj okolnosti, čovjek može još radikalnije ostvariti svoje temeljno opredjeljenje duhovnog čovjeka. To se obraćenje ostvaruje intenzivnijim temeljnim opredjeljenjem, na koje čovjek doduše ne misli refleksno. Tome prethodi neka priprava, kao npr. stjecanje novih saznanja i iskustava (iz duhovnih vježbi) itd. Pravo novo obraćenje je od velikog značenja ako je, u međuvremenu, dobra temeljna nakana oslabila u intenzitetu. A ona je oslabila kod onih - to se može primijetiti - koji se jedva brinu o kršćanskom životu, koji olako čine lake pa i veće grijeha, a da na to u savjesti ne paze.

Potrebna je neprestana potvrda obraćenja, nekad učinjenog po temeljnom opredjeljenju, ako ljudski život treba ostvarivati sukce-

uvijek u sebi sadrži i *'horizontalnu' dimenziju*, to jest zbilju podijeljenosti i nužnosti pomirenja među ljudima" (IVAN PAVAO II., *Pomirenje i pokora*, br. 7).

32 O eklezijalnoj dimenziji obraćenja govori i *Lumen gentium*, 11: „Oni koji pristupuju sakramentu pokore primaju od Božjeg milosrđa oprost uvrede Boga učinjene i ujedno se pomiruju s Crkvom, koju su svojim grijehom ranili, i koja radi za njihovo obraćenje s ljubavlju, primjerom i molitvom.“

33 Vidi A. FUMAGALLI, „La riconciliazione nella vita della comunita? Riflessione teologico-morale“, u AA. VV., *Riconciliazione. Dono per la Chiesa*, 84-114, napose 96-113.

34 Usp. A. MOLINARO, „Penitenza“, u F. COMPAGNONI - G. PIANA - S. PRIVITERA (ed.), *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, Cinisello Balsamo (Milano) 1990., 914.

35 Vidi A. FUMAGALLI, *Etica Teologia Fondamentale*, 127-131. Potrebno je reći i to da se spomenuti dijakronični niz ne podudara nužno s njegovim vremenskim razvojem. Naime, kršćansko iskustvo pokazuje da povijest obraćenja ne poznaje samo linearni napredak, ono poznaje i zastoje, padove, nazadak.

sivno u različitim situacijama i objektima. U obraćenje treba stoga integrirati svu stvarnost sukcesivnog života. To sukcesivno potvrđivanje potrebno je zato što je čovjek još uvijek putnik na zemlji („*homo viator*“), i nije imun od težnji suprotnih temeljnom opredjeljenju. Trajno obraćenje se može ostvarivati u neprestanoj potvrdi temeljne nakane, a ova se ostvaruje „lakim“ ili „teškim“ moralnim činima. Ovi posljednji (čini) dostižu egzistencijalnu težinu temeljnog opredjeljenja. Izgleda da se potvrdom temeljne nakane, „lakim“ ili „teškim“ moralnim činima, učvršćuje i produbljuje sama temeljna nakana.

Obraćenje od lakih grijeha ne uključuje nužno „teški“ (ili „teško“) moralni čin. Naime, opredjeljenje za ljubav prema Bogu ne mijenja se lakim grijesima, jer su oni egzistencijalno površni čini. Ipak je potrebno da obraćenje od lakih grijeha bude dovoljno jako, kako se oni ne bi češće ponavljali i povećavali težnju suprotnu temeljnom opredjeljenju. U suprotnom bi i sama temeljna kršćanska orijentacija bila sve manje izvor moralnog života, a postojala bi i opasnost da se u dubini duše promijeni i samo temeljno opredjeljenje.

LA CONVERSIONE QUALE PROCESSO

Riassunto

In questo articolo l'autore considera la conversione come un processo che, grazie all'apertura della libertà alla grazia divina, penetra l'esistenza umana in tutte le tappe del suo sviluppo. Il discorso sulla conversione, come pure il discorso sul peccato, non si può comprendere neppure accettare fuori del contesto della fede. La fede e la conversione sono intimamente collegate. Questo, lo confermano anche i testi biblici nell'Antico e nel Nuovo Testamento. Nell'Antico Testamento, nei libri profetici la conversione („šub“) è descritta come frutto non tanto della libertà umana che si converte quanto della grazia divina che perdona. L'intima interdipendenza di fede e conversione trova espressione soprattutto negli scritti del Nuovo Testamento. La conversione („*metanoia*“) è presentata come la risposta umana alla lieta notizia. Questa deve essere vissuta con adesione radicale alla persona di Gesù Cristo. Nello sviluppo successivo della presentazione, l'autore parla anche delle altre dimensioni della conversione cristiana (sacramentale) che nella sua sostanza è relazionale: essa riconcilia l'uomo-peccatore non solo con Dio, ma anche con se stesso, con gli altri e con tutto il mondo. Dalla descrizione delle singole dimensioni, diventa chiaro che la conversione è oggetto non solo della teologia morale ma della teologia considerata nella sua totalità.